

S e š i t 1

Č L O V Ě K D N E Š N Í D O B Y

J E H O V E L I K O S T I O M E Z E N Í

Ú v o d

"Je nebezpečné, když se člověku příliš zdůrazňuje, že je podobný zvířeti, aniž se mu zároveň ukáže jeho velikost. Ještě nebezpečnější je, když se mu dá pocítit jeho velikost, aniž se mu poukáže na jeho malost. Nejnebezpečnější však je ponechat ho v nevědomosti o obojím..."

(Blaise Pascal, Fragment 418)

Klademe tato slova jako motto první úvahy o člověku. V úvodní úvaze jsme napsali: "Bůh vstoupil ... s člověkem do vztahu oslovení a odpovědi, požadavku a jeho splnění, daru a odpovídajícího oddání." K oslovení člověka Bohem došlo jednou provždy v Ježíši Kristu, ale platí znovu pro všechny doby a pro všechny lidi všech dob, tedy také pro nás, lidi této doby.

Čím je tento člověk. toto lidstvo, tento dnešní svět, který chce Bůh zasáhnout svým slovem? Tato otázka může být ovšem zodpovězena především a s konečnou platností jedině ve světle samotného zjevení. Hledání této poslední odpovědi duš tedy úkolem, o nějž usilujeme v souboru těchto úvah. Člověk sám i svět mají přece své zkušenosti, které v kritickém pohledu jednotlivých věd mohou vést k platným výpovědím o člověku a jeho dnešním světě. A právě takovými výpověďmi se chce zabývat tato úvaha. Nabízí tedy materiál z nejrůznějších zkušenostních oborů ve světle rozličných věd, aniž by si jakkoli činila, byť i vzdáleně, nárok na úplnost. Tento materiál není také libovolně vybrán; Má ukázat příznačné rysy dnešních lidských zkušeností, životních i světových, a pokusit se poukázat lidem na jejich velikost i omezenost, a to na pozadí těchto zkušeností, bohatých na napětí. A to, co se přitom uvádá, platí za mnohé, co musí zůstat nevyřčeno.

Jednoho si při četbě hned všimnete; Naleznete mnoho dat, událostí i historických osobností. Tyto jednotlivosti však pro nás nemají být učební látkou. Daleko víc je třeba, abyste zaznamenali především historickou cestu, po níž šlo lidstvo. Neboť jsme přesvědčeni - a doufáme, že vám to budeme moci v této úvaze také přesvědčivě znázornit, - že žádnou přítomnost nelze pochopit bez její dějinné minulosti. Zcela jistě nejsme my, lidé dneška, jednoduše jen produktem minulosti. Ale stejně tak jistě se můžeme jen v tomto dějinně utvářeném světě rozvíjet a tento svět

dále utvářet, a tím také jen v tomto světě, kterého se nám dostalo, nalézt odpověď na oslovení Boží.

Může se stát, že množství předloženého - a v průběhu myšlenkového pochodu pak zase stručně shrnutého materiálu, vás ze začátku poněkud zamrazí. Tím se však nedejte odradit. Jako pomoc naleznete na závěr soupis blíže vysvětlující nebo prohlubující literatury.

Přejeme vám ve Vaší práci mnoho radosti a užitku.

O B S A H

1. P O L O Ž E N Í O T Á Z K Y

1.1 S o u v i s l o s t m e z i z k o u m á n í m s v ě -
t a a p o z n á n í m s a m a s e b e

1.2 Č l o v ě k v e s v ě v e l i k o s t i i
b e z m o c n o s t i

2. Z N A K Y L I D S K Ě V E L I K O S T I

2.1 P ř í r o d n í v ě d y a t e c h n i k a

2.11 T e o r e t i c k á z á k l a d n a

2.12 V ý z k u m k o s m u

2.13 V ý z k u m h m o t y

2.14 T e c h n i c k é a p ř ũ m y s l o v é p o u ž í t í

2.15 S h r n u t í

2.2 V ě d a o č l o v ě k u a j e j í p o u ž í v á n í

2.21 R o z v o j a n t r o p o l o g i c k ý c h v ě d

2.22 P r o b u z e n é s e b e v ě d o m í

2.23 Č l o v ě k a j e h o b l i ž n í

2.24 Č l o v ě k a s p o l e č e n s t v í

2.25 D i m e n z e d ě j i n

2.26 D a l š í ú k o l y

2.3 N á b o ž e n s k é d ů s l e d k y v c í r k v i

3. Z K U Š E N O S T I L I D S K Ě B E Z M O C N O S T I

3.1 O h r o ž e n í v ě d o u a t e c h n i k o u

3.11 N e v y h n u t e l n é n e g a t i v n í d ů s l e d k y

3.12 V ě d o m é z n e u ž í v á n í

3.13 N e v y h o v u j í c í v y u ž í v á n í

3.2 Z p ě t n ě p ů s o b e n í n a ě l o v ě k a

3.21 z o t r o ě v á n í ě l o v ě k a j e h o v l a s t n í m d ě l e m

3.22 p o k u š e n í s e b e p ř e c e ň o v á n í

3.23 d ů l e ŝ i t ě d u c h o v n í d ů s l e d k y, z v l á š t ě p a k:

1. p ř e v r a t v i d e á l e c h (v z o r e c h)

2. z t r á t a s e b e s a m a

3. z t r á t a s c h o p n o s t i m e d i t a c e

4. o s a m ě l o s t

5. z t r á t a d ě j i n n ý c h s o u v i s l o s t í

4. P R O B L Ě M Ě L O V Ě K A - Ě L O V Ě K J A K O P R O B L Ě M

4.1 J e d n o s t r a n n ě p o k u s y o v ý k l a d

4.11 Ě l o v ě k j a k o m i k r o k o s m o s

4.12 Ě l o v ě k j a k o i n d i v i d u u m

4.13 Ě l o v ě k j a k o s o c i á l n í b y t o s t

4.2 V ý k l a d z j á d r a p r o b l ě m u

4.21 Ě l o v ě k j a k o s h o d a p r o t i k l a d ů

4.22 O h l a s y z e s t a r š í k ř e s t ě a n s k ě t r a d i c e

4.23 O h l a s y z n o v ě d o b y

4.3 Ě l o v ě k j a k o b y t o s t n a p ě t í a
o t á z e k

4.31 Z k u š e n o s t n a p ě t í

4.32 Z á k l a d n í n a p ě t í v e l i k o s t i a b e z m o c n o s t i

4.33 B y t í m e z i e x t r ě m y

4.34 Ě l o v ě k j a k o b y t o s t, k t e r á ě s a m a s o b ě n e z o d p o v ě d i t e l n o u
o t á z k o u

1 POLOŽENÍ OTÁZKY

1.1 Souvislost mezi zkoumáním světa a poznáním sama sebe

Základní otázka člověka v mytickém obraze

Řecká báje o sfince v Thébách;

Před městem Théby trůnila sfinga, ona veliká bájná bytost se zvířecím tělem a lidskou hlavou. Kladla všem kolemjdoucím tutéž otázku: "Co je to za bytost, která nejdříve chodí po čtyřech, později po dvou a nakonec na třech nohách?" Ptázaní neznali odpověď, a proto je sfinga pohltila. Také král Oidipus šel kolem a našel správnou odpověď: "Tuto bytostí je člověk. Jako malé dítě leze po ruce a nohou, pak chodí vzprímeně po dvou nohách a ve stáří potřebuje hůl jako oporu - třetí nohu." Jakmile sfinga uslyšela tuto odpověď, zřítla se k zemi. A král Oidipus měl volnou cestu do svého rodného města.

Otázka po člověku jako otázka po celku světa

Jako všechny mytické obrazy je i tento obraz mnohoznačný. Jedno z možných vysvětlení vidí ve sfince záhadnost bytí, které je zároveň záhadností člověka, a proto může být rozřešena jenom tím, kdo si uvědomuje sama sebe i své lidské bytí. Otázka po člověku v sobě skrývá otázku po celku světa. Teprve na rovině světa pronikáme sami k sobě.

Zkoumání světa a lidské sebeobjevení

Proto také doby, v nichž byl objeven svět, byly vždy dobami rozhodujících pokroků v sebeobjevování člověka. A tak ^vřst humanitních myšlenek ve starém Řecku byl úzce spjat s filosofickým úsilím přijít na kloub podstatě kosmu a přírody. Právě tak odhalil Aurelius Augustin (454-430) osobní, jedinečné, Bohem oslovené já v téže době, kdy obohatil antický obraz světa o historickou dimenzi.

Řeckořímská antika měla sice určitý pojem o člověku v jednotlivém bytí, o individuu. K hlubšímu poznání nezaměnitelné, nezastupitelné, k dialogu ustavené lidské osobnosti, která vlastní neohraničenou hodnotu a neohraničenou důstojnost, a k jejímu vlastnímu základu však nepronikla.

Dějinný obraz antiky byl v podstatě "cyklický", tzn. lidský a politický osud byly nahlíženy jako kruhový oběh, v němž se stejné vždy znovu vrací a vždy znovu se uskutečňuje. Teprve křesťanstvím se změnil tento dějinný obraz a byl vystřídán lineárním pojetím. Augustin dal tomuto pojetí výraz ve zvláště silném duchovním projektu; Na dějiny se nahlíží jako na průběh, jako na proces, počínající stvořením světa a vrcholícím koncem světa. Bůh je středem a tak dějiny jsou dějinami spásy, které nevratně spoluvytváří lidská svoboda.

Na začátku novověku stojí velcí objevitelé země a blízkého kosmu (jako Kolumbus, Koperník, Kepler, srv. 2.12) vedle obhájců - mluvčích - nového sebeuvědomění, v němž se nahlíží jednotlivec silněji než kdy dříve jako míra a střed myšlení a jednání (např. Pascal, Descartes, srv. 2.22). A v naší době se opakuje tentýž obraz, když souběžně s otvíráním hloubek kosmického prostoru přichází pronikání do hlubokých poloh duševního života. Z tohoto pohledu není tedy možno oddělit otázku o člověku od otázky o světě a tím méně dnes, kdy bádání o člověku se mnohotvárně prolíná se zkoumáním vesmíru.

1.2 Člověk ve své velikosti a

bezmocnosti

Správné kladení otázky

Otázka o člověku nemůže proto znít tak jednoduše, jak ji položil Immanuel Kant (1724-1804) a ptal se přímo: Čím je člověk? - ale musí s sebou vzít i svět s jeho otázkami. A takto pojatá zní tedy tato otázka takto: Co zakouší člověk ve svém vztahu ke světu, který zároveň utváří a kterým zároveň trpí? Na takto postavenou otázku nelze již předem očekávat žádnou jednoduchou odpověď. Čím je člověk, se ptá dnes méně než kdy jindy uvést na společného jmenovatele jednoduchého pojmu. Je možné odpovědět jen ze souznění rozličných informací.

Analýza otázka na II. vatikánském koncilu

Konstituce II. vatikánského koncilu "Gaudium et spes" (Radost a naděje) obsahuje pokus vyličit dnešního člověka v jeho dnešním světě;

"Ještě nikdy neoplývalo lidstvo takovým bohatstvím, možnostmi a hospodářskou mocí, a přece značná část lidstva trpí hladem a nouzí a je nesčíslný počet analfabetů. Nikdy ještě lidé neměli vyhraněný smysl pro svobodu jako dnes, kdy povstávají nové druhy společenského a duševního otroctví. Zatímco svět tak živě cítí svou jednotu a vzájemnou závislost jednotlivců v nutné soudržnosti, je vlivem mezi sebou zápasících sil násilně tažen na různé strany, trvají totiž stále ještě ostré rozpory politické, společenské, hospodářské, rasové, ideologické, a pořád je ještě nebezpečí války, která by všechno až do samých základů zničila. Vzrůstá výměna myšlenek, ale sama slova, jimiž se vyjadřují důležité pojmy, mají v různých ideologiích různý smysl. A konečně se usilovně hledá lepší uspořádání v oblasti hmotné, avšak duchovní růst s ním nedeří krok." (Radost a naděje, úvod, čl. 4)

podle tohoto textu je tedy tím, co člověk zakouší ve styku se současným světem, urputný a vzájemně se podmiňující protiklad moci a bezmocnosti.

Naučili jsme se posílat člověka na Měsíc a výzkumné družice na planety, ale nevyřešili jsme sociální, hospodářské a politické problémy země. podařilo se odhalit průběh dědičnosti a vyvinout množství nových materiálů s netušenými kvalitami; a přece stojíme bezbranní tváří v tvář neklidu mládeže a problémům stáří. Nové výrobní postupy přinášejí netušené množství volného času, ale jen velmi málo je těch, kteří jej dovedou plodně využít. A tak ve svých zkušenostech s naší mocí narážíme stále na její hranice.

Člověk ve své velikosti a bezmocnosti

Avšak tento zpětný náraz se prokazuje vždy znovu jako jeden z neúčinnějších podnětů k novému bádání, takže obojí, velikost i bezmocnost, se vzájemně podmiňují a v obou se jeví člověk jako bytí nevyrovnaných protikladů. Ten, kdo se ptá po své velikosti, nesmí proto přehlédnout svou bezmocnost, a ten, kdo stojí před jejich stopou, nesmí zapomenout, že často obě dvě, i když ne vždy, vedou vzhůru. v tomto smyslu je třeba se ptát stále ve svém svědomí po důkazech lidské velikosti a nicotnosti, jak se zvláště dnes projevují, protože teprve ze souhry obou vyplývá pravdivý obraz člověka.

2 ZNAKY LIDSKÉ VELIKOSTI

překonání přírody v poznání i v jejím utváření

Velikost se ukazuje v převaze. Tak také velikost člověka spočívá v tom, že má převahu nad přírodou, ze které vzešel a již se vším, co je a co vykonává, také náleží. Jedině proto, že ji překonává, může jí klást otázky, zkoumat ji a přetvářet. Nejpůsobivějším projevem zkoumajícího a šinného zacházení s přírodou jsou přírodní vědy a technika. Na nich lze nejspolehlivěji zjistit míru lidské výkonnosti.

2.1 přírodní vědy a technika

přírodní vědy a technika se mají k sobě navzájem jako teorie a praxe. Technika přeměňuje poznatky přírodních věd v nástroje pro změnu světa. A obráceně v přírodních vědách a jejich předpokladech spočívá podnět pro techniku.

2.11 teoretická základna

duchovní kořeny poznání a ovládnutí světa

Vzhledem k tomu, že asijská duchovnost jako druhá vysoká forma lidské kultury neznala původně žádné přírodní vědy v našem smyslu, je třeba hledat jejich předpoklady v obou základních sloupcích západního myšlení; v řecké filosofii a v křesťansko-židovské víře.

Řecká filosofie nadhodila ve svých nejvýznamnějších vývodech (jónská přírodní filosofie) otázku po prapůvodu přírody (srov. 1.1). Tím uvedla v chod systematické dotazování přírody, nakonec i prostřednictvím experimentu.

Křesťansko-židovská víra obsahuje v centrálním bodě myšlenku stvoření, která zbavuje přírodu vší nadlidské, božské moci, kterou jí připisují mnohá nekřesťanská náboženství. A v tom okamžiku, kdy tato myšlenka odkázala přírodu do role stvořeného jsoucna, které není samým Bohem, uvolnila cestu k čistě věcnému zkoumání této přírody.

Byl to francouzský filosof René Descartes (1596-1650), který první vyslovil myšlenku, že rozsáhlé poznání přírody je prostředkem k jejímu ovládnutí. Kdo bude znát přírodní zákony, bude hrát roli "pána a vládce přírody".

"Je možné dospět k takovým poznatkům, které mají velký užitek pro život a namísto spekulativní filosofie, která se vyučuje na školách, najít praktickou filosofii, která nás učí znát sílu ohně, vzduchu, hvězd, nebeské hmoty a všech ostatních těles, které nás obklopují právě tak přesně, jak známe nejrůznější techniku našich řemeslníků, a to tak, abychom je mohli používat tímtež způsobem ke všem účelům, které jsou pro nás vhodné, a mohli se tak stát pány a vlastníky přírody." (René Descartes: Rozpravy o metodě VI,2)

Těžiště novodobého zájmu

ve vítězném tažení novodobého ~~zájmu~~ zkoumání přírody a techniky však došlo až tehdy, když se duchovní zájem odklonil od čisté teorie a soustředil se na otázky praktického uskutečňování. Od té doby se stala technika tak významným znakem kultury, že se právem může mluvit o "věku techniky" a o "průmyslové revoluci".

průmyslovou revolucí se označují dva velké převraty v hospodářském životě, které vyplynuly z industrializace a technizace hospodářského života.

první průmyslová revoluce začíná koncem 18. století s vývojem a rozšířením parního stroje (srv. 2.14). Tím bylo umožněno požívat ve větším rozsahu strojní výrobní postupy a rozvíjet dopravu.

první průmyslová revoluce v naší době znamená je nasazením automatizace (např. používáním počítačů v mnoha oborech), využíváním jaderné energie a jimi způsobenými ekonomickými a společenskými změnami.

2.12 Výzkum kosmu

Mezníky kosmického výzkumu

vzhledem k tomu, že snáze ohápeme jiné jsoucno než sami sebe, soustředil se vědecký zájem především na zemi a vesmír. Vyjmenujeme zde jen některé důležité mezníky průběhu vědeckého vývoje, který nakonec vedl k fascinujícím poznatkům a výsledkům dnešního výzkumu kosmu.

Aristarch ze Samu (kol 320-214 př.Kr.) podal první heliocentrický model světa, odhalil tedy poprvé, že země krouží

kolem slunce.

Eratosthenes (kol 280-125 př.Kr.) spočítal poprvé obvod země.

Hipparch (kol 190-125 př.Kr.) katalogizoval stálice a spočítal (téměř správně) vzdálenost Měsíce od země.

Albert veliký (1193-1280) obnovil po určité době autoritativního věření ve věci přírody znovu poznávání přírody prostřednictvím jejího pozorování.

Mikoláš Koperník (1473-1543) nově odůvodnil heliocentrický model světa, který byl dlouho zapomenut.

Galileo Galilei (1564-1642) učinil jednotlivé důležité objevy astronomické, jako je nalezení 4 měsíců Jupitera, prstence Saturnu, hor na Měsíci, slunečních skvrn.

Jan Kepler (1571-1630) objevil zákony pohybu planet, které byly po něm pojmenovány.

Issak Newton (1643-1727) navrhl poprvé rozsáhlou "nebeskou fyziku", tzn. popsal systém zákonů, kterým se řídí pohyby kosmických těles.

Immanuel Kant (1723-1804) a Pierre-Simon Laplace (1749-1827) se zabývali záhadou vzniku sluneční soustavy; podle jejich názoru vznikla z pramlhoviny, která se rozdělila.

Albert Einstein (1879-1955) navrhl představu rozpínajícího se, avšak přesto konečného vesmíru.

Pascual Jordan (nar. 1902) vyvinul teorii "praexploze", podle níž měl svět vzniknout z pradávného výbuchu.

Největšími dosavadními výsledky tohoto objevování a zkoumání vesmíru jsou první umělá družice země (1957), výzkumné sondy ke Slunci a blízkým planetám (1960), první oblet země člověkem (1961), první oblet Měsíce člověkem (1968) a první přistání člověka na Měsíci (1969).

Účinky na vědomí

Tato působivá historie objevování a "dobývání" vesmíru nemohla zůstat bez účinku na lidské vědomí. To, před čím stály dřívější generace jako před tajemstvím neznámého, se krok za krokem stává známým; to, co se zdálo nepřístupné, se více a více jeví jako prakticky přístupné; člověk zažívá

odstranění hranic světa, který obývá. To, co prožíval a znal jako pro něho přiměřené, co považoval za osudový prostor lidského života, nad nějž se vypínat, se dlouho považovalo za pýchu, tj. za bezhožnou opovážlivost, je a zůstane již prolomeno do dálek, které se rozprostírají dále, než si lze představit. Zatím, co tím ztrácejí platnost stará omezení a představy o řádu a člověk si novým způsobem uvědomuje své jedinečné postavení a svou působnost ve vesmíru, ukazuje se jiná stránka, o níž je třeba rovněž uvažovat; člověk ztrácí bezpečí v řádu, který jej obklopuje; obyvatel země, která je nakonec vyvrácena ze svého středu, je stejně tak zbaven svého místa v dálavách všehomíra, které zároveň fascinují i děsí.

2.13 Výzkum hmoty

Mezníky v objevování hmoty

Společně s poznáváním vesmíru rostlo i poznání o živé i neživé hmotě a jejich nejmenších prvcích. I z této oblasti je třeba uvést řadu slavných výsledků.

Demokrit (kol 460-370 př.Kr.) první vyvinul atomovou teorii. Učil, že vše se skládá z nejmenších, v konečné fázi nerozdělitelných částic, které proto nazval atomy (tzv. nedělitelné). Rozdílnost věcí spočívá podle jeho mínění v příslušném uspořádání těchto atomů. Jeho teorie však upadla na dlouho v zapomnutí.

Dimitrij Ivanovič Mendělejev (1834-1907) prorazil cestu teorii o atomech, když dokázal, že je možno uspořádat různé chemické prvky do určitého systému ("periodická soustava prvků"), což lze vysvětlit pouze jejich atomovou výstavbou.

Josef John Thompson (1856-1940) a Wilhelm Konrad Röntgen (1845-1923) pak pronikli až k nejmenším stavebním prvkům hmoty, když objevil tzv. katodové čili x-paprsky, které poskytly rovněž rozhodující poukaz na atomickou strukturu hmoty.

Henri Antoine Becquerel (1852-1908), Otto Hahn (1879-1968) a Fritz Strassmann (nar. 1902) pak pokročili kupředu objevením přírodně umělým vyrobením radioaktivity (např. dnes v tak technicky nesmírně důležitém štěpení uranu).

Tento vývoj byl zatím korunován teoriemi Ernesta Rutherforda (1871-1937) a Nielsa Bohra (1875-1962), kteří vyvinuli

modely stavby atomů. Hlubší pronikání do zákonitosti vnitřní struktury atomů vedlo konečně k tomu, že Enrico Fermi (nar. 1901) předpověděl existenci chemických prvků, které leží za posledními dosud známými prvky uranu. A skutečně se podařilo vyrobit takové prvky (transurany).

V oblasti organických látek odpovídá pronikání do zákonitostí vnitřní stavby atomů objev zákonitostí v živé hmotě a to v jejích nejmenších funkčních jednotkách. Také z tohoto vývoje je třeba uvést některé důležité pokroky:

Antoni van Leeuwenhoek (1632-1723) objevil mikroskop a vytvořil tak jeden z rozhodujících přístrojů, jímž bylo možno pozorovat struktury živé hmoty.

Theodor Schwann (1810-1882) objevil buňku a její výstavbu.

Další, ještě přesnější poznání těchto struktur znamenalo pokračující objevování genů, komplikovaných molekul bílkovin, které mohly být identifikovány jako vlastní nositelé dědičné substance.

James Dewey Watson (nar. 1928) a Francis Harry Crick (nar. 1916) uskutečnili další rozhodující krok v r. 1953. Objevili mechanismus, jímž se mohou buňky a tím tedy i lidský organismus, ~~jímž se mohou buňky a tím tedy i lidský organismus~~ obnovovat. Tím ovšem již také získal člověk v podstatě moc zasáhnout do těchto mechanismů, tedy např. řídit a ovlivňovat mechanismus dědičnosti.

Odras v lidském vědomí

Tak jako proniknutí do dálek vesmíru musela i cesta do mikrokosmu, do oblastí posledních strukturálních a funkčních prvků hmotné skutečnosti a života účinně působit na vědomí člověka. To, co se stalo zásadně a dalekosáhle poznatelné a k čemuž, jak se zdá, patří také život, vždy počítovaný jako zvláštní tajemství, se chápe jako něco, co lze zásadně a dalekosáhle řídit a ovládat.

2.14 Technické a průmyslové použití

Tyto poznatky se pak přesazují do technické a průmyslové praxe, a to zcela jak to odpovídá tomu, proč byly provedeny (srv. 2.11). Chceme sledovat pokrok techniky na několika dů-

ležitých příkladech.

Zdroje energie a základní materiály

Je třeba připomenout, že objev nových zdrojů energie a základních materiálů je přechodem k průmyslovému vývoji; první výroba koksu (1619), výroba porcelánu (1709) a cementu (1755), elektrifikace výrobních a dopravních zařízení, získání benzolu ze zkapalněného uhlí (1913), kontrolované uvolňování jaderné energie (od 1942) a rokem 1897 počínající vývoj nových plastických hmot (galanit, buna, nylon, perlon). Za mezníky industrializace se považují; zdokonalení výroby oceli od prvních postupů jejího podlévání (1735) až k výrobě korozi vzdorných ocelí (1912), výroba lehkých kovů (hliník, titan) a zavedení pásové výroby (1912).

Dopravní technika

Vynálezem parního stroje (Thomas Savery 1650-1715) a James Watt 1736-1819) doznává dopravní technika prudký vzestup. Brzy následuje vývoj parní lodě (1707) a lokomotivy (1767). Nové cesty otevřelo zkonstruování spalovacího (1867-93) a raketového motoru (1944), které společně s vývojem elektronických řídicích systémů umožnily létání ve vzduchu i do vesmíru.

Sdělovací a regulační technika

Důležitými kroky k vytvoření moderní sdělovací a regulační techniky bylo vynalezení počítačového stroje (1642), konstrukce tiskařského rychlopisu (1811), pak vývoj psacího stroje, vynález a zavedení telefonu (1861), bezdrátová telegrafie (1897), stejně tak jako vývoj elektronických počítačů (computerů) na základě kybernetiky, vytvořené Norbertem Wienerem (1894-1964)

Vysvětlení; radar, laser, kybernetika

Pod pojmem radar rozumíme systém, který byl do zralosti vyvinut ve čtyřicátých letech a kterým lze pomocí krátkých elektrických impulsů velmi přesně určit vzdálenost určitého předmětu. Tyto impulsy se vysílají anténou, která je zpětně přijímá, jakmile se odrazí od daného předmětu. Letectvo i loďstvo by byly dnes bez radaru nemyslitelné, stejně tak jako současné lety do kosmu.

Laser je metoda, vyvinutá v padesátých letech, již se tvoří v krystalech světelné paprsky se zcela jednotnou vlnovou délkou. Takové paprsky mohou být velmi těsně "svázané", takže je možné soustředit obrovskou energii záření do nejužšího prostoru. Tím se otevírají - protože využití je ještě stále ve stadiu experimentování - zcela nové cesty pro pře-

nášení zpráv, pro určování vzdáleností ve vesmíru, opraco-
vání materiálů apod.

Pod pojmem kybernetiky se zahrnují všechny jednotlivé
výzkumy a použití zcela nového výzkumného oboru, k jehož vý-
voji přispěly nejrůznější přírodní vědy a který ovlivnil
skoro všechny vědní oblasti. Za pomoci samočinně se řídících
pochoďů, které byly pozorovány v oblasti živých organismů a
slouží tam k samočinnému řízení životních pochoďů, se zkouší
vytvořit technickými prostředky takové účinné pochoďy, které
mohou samočinně plnit úkoly a reagovat na vlivy.

Automatizace

Tak zvaná druhá průmyslová revoluce spočívá v používání
regulační a řídicí techniky ve výrobních procesech, což u-
možňuje rozsáhlou automatizaci jednotlivých pochoďů. V tomto
ulehčení namáhavé manuální práce člověka se projevuje jeden
z nejcennějších podnětů soudobé techniky.

působení na lidské vědomí

Není třeba doka zovat, že právě pokrokové technické vy-
užívání přírodovědeckých poznatků změnilo tvář země a přines-
lo nový pohled na člověka a na jeho možnosti. Člověk se po-
važuje stále více a více za "mono faber", za "kováře"; cítí
se být tím, kdo vytváří a utváří svůj svět, který je mu v
rozsáhlé míře dán do rukou a tím také vydán jeho rozhodování.

2.15 S h r n u t í

Probrali jsme v této části mnohotvárně podrobnosti příro-
dovědeckých objevů a velkých technických vymožeností. výčtem
a spojením jednotlivých skutečností jsme se snažili postavit
si před oči složité pletivo výsledků výzkumu i důsledků je-
jich využívání. pokusili jsme se ukázat nikdy nekončící a
stále vpřed postupující pronikání lidského ducha do světa,
který jej obklopuje. podali jsme tento přehled proto, aby-
chom připomněli, jak pokrok a mnoho změn v technice spolu-
utvářelo vědomí dnešního člověka a jak se člověk naší epochy
vidí být vydán všemc novým zkušenostem, které v něm vzbuzují
pocit velikosti, ale i ohroženosti. Dříve než budeme dále u-
važovat o této ohroženosti, je třeba se zabývat ještě pokro-
kem lidského ducha v oblasti poznávání samotného člověka .

2.2 Věda o člověku a její používání

2.21 Rozvoj antropologických věd

vzhledem k tomu, že poznání světa stojí v příčinné souvislosti s lidským sebepoznáním, doznaly současně s pokrokem při objevování světa netušený rozvoj i antropologické vědy. Slovo "antropologický" pochází z řeckého "antropos" - člověk. Antropologické jsou tedy ony vědy, které se z různých hledisek zabývají člověkem.

půležitě antropologické vědy

výčet těchto antropologických věd sahá od lékařství a jeho pomocných věd, jako anatomie (nauka o stavbě lidského těla), histologie (nauka o stavbě tkání), serologie (nauka o složení a funkci krve) a patologie (nauka o nemocech) až k fyziologii, psychologii a sociologii, tedy k vědám, které se zabývají funkcemi těla, duševním životem a společenským chováním člověka.

Obrovský rozvoj poznatků, který zde byl zaznamenán, se projevuje už v tom, jak se tyto vědy stále více specializovaly a někdy také spojily v druhově nová výzkumná odvětví. Tak spojením sociologie s psychologií vznikla ethologie (výzkum chování) a z opačného spojení zase sociální psychologie kultury. Sociální lékařství vzniklo ze zkoumání společenských podmínek medicínou.

Zřetelně a působivě se projevuje tento pokrok v obdivuhodném vývoji v oblasti léčebných prostředků (syntéza salvarsanu, inzulínu, penicilínu, hormonální léčba), terapie (umělá ledvina, umělý srdeční oběh, železná plíce) a chirurgie (transplantace rohovky, srdce, jater, plic).

Rychle se rozvíjející paleontologické bádání přineslo netušené pohledy do předdějinné minulosti člověka, kterou bylo možno sledovat až k neanartalcům, (asi před 200.000 roky) potom až k javanskému pithecanthropu (asi před 500.000 roky) a konečně až k zinjanthropu (asi před 1.000.000 let),.

2.22 probuzení sebeuvědomění

vlastní pokrok nespočívá však ani tak v říší vědění jako spíše ve vytváření nového sebeuvědomí člověka.

příklad z písma

Kořeny toho tkví vlastně již v bibli, v níž rozhovor Joba s Bohem poskytuje působivý příklad. V něm se potýká člověk s Bohem, kterému nerozumí, který ho neponechává uskutečnit jeho právo, který ho nechává trpět, přesto že je nevinný. Tento polemický rozhovor člověka s Bohem, v němž tento člověk hledá před Bohem své právo, i když se nakonec Bohu podrobuje, patří k nejvzrušenějším textům starého zákona.

"Kdy konečně odvrátíš pohled svůj ze mne, kdy dopřeješ času, bych slinu si polkl? Hřeším-li, co dělám ti, ó strážce člověka? proč jsi mě sobě postavil terčem, proč jsem ti tilik břemenem? Proč přestupek můj mi prominout nechceš? Proč nedáš zmizeti pro vině mé? (Job 7,19-21) volám-li: "Násilí", nedojdu sluchu. Křičím a není práva; zatarasil stezku mi, bych nemohl dále, a na moje pěšiny navalil tmu... proti mně hněv svůj rozněcuje a má mne za svého nepřítele (19,7-11). Jen kdybych věděl, kde najítí jej, abych se dostavil až k jeho trůnu. před ním bych rozvinul řízení soudní, svá ústa bych naplnil důkazy, zvěděl bych slova, jež v odvěti by dal mi, dobře bych pozor dal, co by mi řekl; chtěl bych s vším úsilím se mnou se přít? Nikoliv. Měl by jen naslouchat mi; poctivce postřehl by, že vede s ním při; já navždy bych zbalvil se tak svého soudce. (23,3-7)

svědectví křesťanského starověku

Ve starokřesťanské literatuře jsou to především vyznání církevního otce Augustina, která propůjčují platné vyjádření lidskému a křesťanskému já (srv. 1.1). Každý jednotlivý člověk je Božím tvórem, kterého Bůh nezaměnitelně utvořil takovým, jaký je. Stojí před tváří Boží se svými možnostmi rozvoje i svého odřeknutí. Jeho já, jeho jedinečné bytí je dáno Bohem a má se také podle Boží vůle rozvíjet. při tom je člověk ve svém rozhodování svobodný, ale právě ve své svobodě zodpovědný.

Jak se^u Augustina stává před Bohem člověk sám sobě otázkou a jak sám sebe při tom pronikavým způsobem zakouší, může ukázat následující text, který vychází z obdivu nad lidskou pamětí:

"veliká je moc paměti; jaké hrozné tajemství, můj Bože, jaká hluboká bezbřehá plnost! A to je duše, a to jsem já sám? Čím jsem tedy, můj Bože? Co jsem to za bytost? Život, tak rozmanitý a mnohotvárný a zcela nezměřitelný!" (Vyznání, 10. kniha, 17. kap.)

předchůdce nové doby

vlastní průlom přinesl až humanismus a reformace. Nejprve se ohlašoval v myšlenkách Mikuláše Kuzánského (1401-64), který byl jedním z myslitelů, u nichž se nejvýrazněji projevilo napětí doby, ve které žil.

"Jak by tě mohla dosáhnout má modlitba, vždyť ty jsi nedosažitelný všem pokusům přiblížit se k tobě? Jak bych se mohl k tobě vůbec vzepnout? Nebož co je nesmyslnějšího než žádat, aby ses mi daroval, když jsi přece všechno ve všem? A jakmile se mi dáš, nedáš mi zároveň nebe i zemi a všechno, co je v nich? A jak se mi dáš ty, nedáš-li nejprve mne sobě samému? A jakmile se ponořím do mlčení úvahy, odpovídáš mi ty, pane, v hlubinách mého srdce a říkáš: Buď sám sebou a potom budu i já tvůj." (Mikuláš Kuzánský; O vidění Boha, kap.7)

Myslitelé novodobého sebeuvědomění

Nejdůležitějšími mluvčími již moderního sebeuvědomí jsou Michel Montaigne (1533-1592), Descartes a Blaise Pascal (1623-1662).

"Jenom rákos, to nejkřehčí na světě, je člověk, ale rákos, který myslí. Není třeba, aby se vesmír ozbrojil k tomu, aby ho zničil. Postačí jen vánek, kapka vody, aby ho zabily. Ale i kdyby ho přece vesmír zničil, zůstal by člověk ušlechtilějším než to, co ho zničilo. Neboť on ví, že umírá a zná převahu vesmíru nad ním. Vesmír však o tom neví nic." (Blaise Pascal, Fragment 347)

Ústavní záruky v nové době

S uvědomováním individuální hodnoty jedince rostl také smysl nejen pro nezadatelná práva jedince, ale také pro toleranci, kterou jsme druhým dlužni. Od té doby patří úcta k těmto právům a povinnostem více a více k základům společenského řádu. A jako takové byly poprvé ústavně zaručeny v prohlášení lidských práv (13 americkými státy dne 4. července 1776 ve francouzské ústavě od r.1791) a uplatněny v Haagské válečné konvenci o pozemní válce (z r.1907), i když nadarmo.

Z prohlášení nezávislosti spojených států:

"Následující pravdy uznáváme za samozřejmé; že všichni lidé jsou stvořeni jako sobě rovni; že je stvořitel vybavil jistými nezadatelnými právy; že k nim patří život, svoboda a tpuha po štěstí."

Z francouzské ústavy z 3.9.1791:

1. Lidé se narodili svobodní a se stejnými právy, která jsou trvalá...
2. Konečným cílem všech politických sdružení je zachování přirozených a nepomíjejících lidských práv...
3. Původ vši svrchovanosti spočívá podle své povahy v lidu...

4. Svoboda spočívá v tom, že je možnost konat vše, co neškodí druhému.

Ú k o l

Také druhý vatikánský koncil mluví o nezadatelných právech člověka a odůvodňuje je.

ve kterých textech?

Jak jsou tato práva odůvodňována?

2.23 Člověk a jeho bližní

Dialogická existence

V této souvislosti je důležité uvědomělejší poznání, že lidé jsou si navzájem bližní, a více prohloubený vhled do významu vztahu já - ty pro uskutečnění svého osobního já. Bylo nově, nebo alespoň plněji objeveno, že jedinec nalezne a získá ve svém vlastním bytí jen tehdy, jestliže se obrátí k bližnímu a dá se mu, jestliže se mu druhý člověk nestává jen předmětem jeho zájmu, ale opravdu se stává oním ty, s ním je ve vztahu vnitřní výměny a dialogu. poznalo se, že taková výměna, takový vztah nepřichází tak říkajíc od již hotového člověka k již hotovému "já" druhého jako pouhé obohacení, pouhý přídavek, ale že daleko více teprve ve vztahu k "ty" se stává člověk v plném smyslu osobností, skutečně sám sebou. Člověk se stává člověkem ve vlastním slova smyslu jen v takové dialogické existenci. Tento poznatek, který byl zcela jistě vždy znovu pocítován v průběhu dějin, dostal své filozofické vyjádření a dospěl k plnému projevu až v nové době. K myslitelům, kteří razili cestu tomuto "dialogickému principu", patří především Franz Rosenzweig (1886-1926), Martin Buber (1878-1965), Romano Guardini (1885-1968) a Karl Löwith (nar. 1897).

Bylo zřejmé, že přitom vstoupili do zorného pole filozofických úvah jasněji než kdy dříve ony lidské danosti, v nichž se uskutečňují lidské vztahy zvláštní měrou, anebo v nichž se ukazují jejich hranice; řeč, láska a smrt. O základních lidských zkušenostech v oblasti lásky a smrti bude řeč později v dalších úvahách. Řeč, o níž lidstvo vždy znovu přemýšlelo, byla nyní znovu a s novou důrazností zkoumána co do své výkonnosti, svého významu, svého bytí a původu. poznalo se zřetelněji, že - a jakým způsobem a s jakým omezením - je v řeči svět dán člověku a člověk světu, ono ty onomu já, a ono já onomu ty i já sobě samému, jak se stávají přístupnými a sobě vlastními.

2.24 Člověk a společenství

průběžně uvedené uvědomování si blízkosti lidí mezi sebou bylo součástí velkého hnutí, v němž se moderní člověk nově upamatoval na svou roli společenské bytosti. vzniklo mezi jiným ve velkých společenských a hospodářských převra- tech (fra-ncouzská revoluce, první průmyslová revoluce) a je- ho následkem bylo rozsáhlé zpolitizování myšlení a chování.

pod pojmem "zpolitizování myšlení" je zde míněno vědomí člověka, že každé chování jednotlivce musí být vždy nahlíže- no i v jeho vztahu ke společenskému celku, v jeho podmíně- nosti tímto společenských celkem a v jeho významu pro tento společenský celek.

Z přesvědčení, že jedinec má nést zodpovědnost za celek společenství a proto že má také nárok vyžadovat od této spo- lečnosti svá práva, se v konkrétní politické praxi vyvinula myšlenka demokracie, která se mohla prosadit zatím jen na západní polokouli, a i zde jen v těžkém zápasu s tradičními formami vlády.

uvědomění celolidské solidarity

v celku je možno říci, že až do přítomnosti se vyvinulo nové sociální uvědomění, v němž člověk cítí svou solidaritu nejen se svým bližním, ale s celou lidskou rodinou a uvědo- muje si vzájemnou závislost.

toto sociální uvědomění získalo vědecké vyjádření mezi jiným např. v sociologii, která se rozvětvila do celé řady zvláštních forem (sociologie kultury, politologie), přičemž ovšem vystupuje bez dostatečného zdůvodnění s nárokem po- skytnout celostní vysvětlení lidské existence.

2.25 Dimenze dějin

odhalení světa jakožto historického světa lidí

Se sebeuvědomováním novodobého člověka rostl také jeho zájem o vlastní činy a výkony a zejména o to, co z toho vy- plývá pro jeho život ve světě. Rostl jeho zájem o dějiny, zvláště pokud spoluurčují jeho současný i budoucí život. Svět, o němž člověk ví, že se ho nejbezprostředněji týká, je historický svět lidí. pojem světa nevyjadřuje tedy jen pří- rodní skutečnosti, ale právě také svobodným dějinným jedná- ním změněný a zásadně utvářený svět člověka. To, co lidé ve

svém světě dělají nebo nedělají, k čemu nechají nebo nenechají dojít, utváří tento svět více než všechny síly přírody, které člověk dřívější doby zakoušel jako nesmírné a osudové. V tomto světě člověka, v těchto člověkem utvářených dějinách se rozhoduje o jeho individuálním a sociálním osudu a člověk vidí, jak je jím vždy znovu oslovován a utvářen.

Historici a filosofové dějin

A tak vedle objevitelů a badatelů přírodně nedějinného kosmu vystoupili historici, jako Leopold von Ranke (1795-1886), Theodor Mommsen (1817-1903), Jacob Burckhardt (1818-1897), a filosofové dějin, jako Giovanni Battista Vico (1668-1744), Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) a Arnold Joseph Toynbee (nar. 1889), jakožto neméně důležité pionýři novodobého ducha. Zatímco historici se pokoušeli zobrazit minulost tak, "jak to skutečně bylo", pokoušeli se filosofové dějin vyložit průběh dějin a jejich smysl.

Od poznání dějin k jejich ovlivňování

U následovníků Hegela však došlo k významnému a pronikavému obratu. Zatímco přírodním vědám šlo jen o obraz kosmu a o jeho strukturu a historii šlo v podstatě o pravdivý obraz minulých událostí s jejich vzájemnými vztahy a působením, vyžadoval Karel Marx (1818-1883) pro dějinné myšlení nové stanovisko, usilující o revoluční přeměny. pochopit dějiny znamená pro něho a jeho školu zasahovat do jejich běhu a přetvářet je. "Filosofové jenom různým způsobem vysvětlovali svět; jde však o to, aby svět byl změněn." (K. Marx o Feuerbachovi) vždy znovu podněcuje toto myšlení národa a skupiny k tomu, aby nepřijímaly jednoduše politické a společenské dělosti, ale aby je přeměňovali revoluční cestou ve svět důstojný člověka.

přesto, že tento podnět rozpoutal a ještě rozpoutává velké politické převrasy, přece se v tom ještě nijak nevyčerpala jeho síla. Daleko více položil důraz také na vztah člověka ke kosmu a zpětně na sebe sama, což nyní zároveň přijalo aktivní charakter. Astrofyzika, která se zabývala fyzikálními danostmi kosmu, si pod vlivem tohoto myšlenkového podnětu vytvořila v kosmické technice nástroj k praktickému proniknutí do kosmu blízkého Zemi, zatímco biologie

podnikla za pomoci nově vznikající biotechniky pokus ovládat sám lidský vývoj ovlivňováním dědičnosti a řídit jej k vědomě určeným cílům. Tím ovšem narazila lidská moc na ony hranice, na nichž se ocitá v nebezpečí sebezničení a obrací se ve svůj opak. Zabránit tomu je cílem intenzivního zkoumání budoucnosti (futurologie), které se snaží ze současné situace dělat závěry o budoucím vývoji a vyvozuje praktické důsledky ve formě s ním úzce spojeného úsilí o trvalý mír.

2.26 Další úkoly

Pokus člověka být pánem svého světa a svého života se zvláště zřetelně projevuje v jedné z dílčích oblastí ovládnutí života: v zajišťování individuální a sociální existence člověka. Právě 100 uplynulých let přineslo řadu sociálních vymožeností a možností privátního zajištění existence, jejichž následkem byla také změna ve vědomí. Jaké vymoženosti tohoto druhu znáte a pokládáte za zvláště významné? Jak působily na vědomí člověka?

2.3 Náboženské důsledky v církvi

Ohlasy v církvi

Přesto, že církev setrvala v kritickém odstupu k duchu nové doby a řadu jeho projevů rázně odmítla, přece jí byla křesťanská spiritualita trvale ovlivňována, přičemž právě tímto způsobem byly oživeny původně křesťanské principy a podněty. Tak došlo v církvi především pod vlivem barokní mystiky (Angelus Silesius 1624-1677, Jan z Kříže 1542-91, Terezie Avilská 1515-82) k návratu k já jako k poslednímu základnímu nositeli náboženských zkušeností a činů a v dalším vývoji pak - jak to odpovídalo později novověkému zdůraznění sounáležitosti lidí - k většímu prohloubení pohledu na církev jako na spásonosné společenství vykoupených lidí.

Mezníky tohoto vývoje

Pod dojmem Descartesova myšlení se usilovalo (srv. 2.11 a 2.22) o vysvětlení předpokladů a vnitřní výstavby osobního prožívání víry (analýza víry).

Otázka o spolupůsobení Božího předurčení a lidské svobody vedla k tzv. sporu o milost, v němž navzájem soutěžily -

někdy ve velkém napětí - různé myšlenkové modely.

Exerciční hnutí, vyvolané Ignácem z Loyoly (1491-1556) směřovalo právě k prohloubení a oživení subjektivní zbožnosti.

Zdůraznění vztahu ke společenství

Konečně na konci epochy vzniká něco jako "probuzení církve v duších" (Guardini), kterému se dostalo prvního potvrzení od učitelského úřadu v učení o mystickém Těle Kristově (encyklika *Mystici Corporis* z r. 1943).

Silný rozmach zaznamenala také misijní myšlenka, která měla zpočátku charakter duchovního dobývání, ale později se vytrýbila ve svědectví křesťanské spoluzodpovědnosti za ještě nevěřící část lidstva.

V neposlední řadě dosáhlo probuzené vědomí společenství svůj výraz v dobročinnosti, organizované Vincencem z Pauly (1581-1660) a Friedrichem Ozanamem (1813-1853), která ovšem už sotva mohla zadržet odcizená pracujících mas. Teprve v nejnovější době vznikly nástroje rozsáhlé společenské působnosti ve formě pomocného díla *Misereor* (od r. 1959) a *Adveniat* (od r. 1961).

Jak ukazují vnitrocírkevní snahy o reformu, působí demokratické tendence našeho věku také v oblasti církve, i když současný stav vývoje ještě nedovoluje činit nějaké závěry o skutečném účinku. V každém případě však je možné již nyní s ohledem na celkový vývoj konstatovat, že za vzestup dospělého křesťana, který ve svobodně přijaté odpovědnosti ví o svém úkolu a celou silou se soustřeďuje na jeho řešení, je třeba děkovat také podnětům, které přišly do církve ze silového pole novověku.

3 ZKUŠENOSTI LIDSKÉ BEZMOCNOSTI

K základním zkušenostem naší doby patří zkušenost, že vše, co člověk tvoří, má mnoho tváří. Člověk nové doby ví daleko jasněji než člověk dřívější epochy, že pozice, kterých dosáhl, se stávají stále znovu problematickými tím, že prostředky, které člověk vytvořil pro jejich upevnění, se namnoze obracejí v opačný smysl a tím mohou přivodit dodatečně nebezpečí, ba i katastrofy.

3.1 O hrožení vědou a technikou

Negativní působení vědy a techniky má tři rozličné formy:
nevyhnutelné ^{ivění} důsledky (3.11)
vědomé zneužití (3.12)
důsledky vyplývající z nevhodného využití (3.13)

3.11 Nevyhnutelné negativní důsledky

Vzhledem k tomu, že věda a technika jsou nástroje, jimiž člověk zkoumá a ovládá svět, přináší s sebou jejich používání především následné narušení rovnováhy v "hospodářství" přírody. Nejznámějšími projevy tohoto druhu jsou; znečištění ovzduší a vod průmyslovými odpady a radioaktivním odpadem, narušování rovnováhy v přírodě dlouhodobě působícími jedovatými plyny, úbytek zelených ploch a lesních oblastí, problém hlučnosti.

3.12 vědomé zneužívání

Věda a technika jsou ještě navíc vy dány na pospas stálému zneužívání samým člověkem. Ano, moc, kterou získává člověk prostřednictvím vědy a techniky se mu stává zároveň pokušením, jemuž často podléhá.

Nejzřetelnějším a zároveň nejhorším příkladem toho jsou vymoženosti atomové fyziky; jaderná energie, poprvé uvolněná Hahnem a Strassmannem (srv.2.13), byla využita především k výrobě atomové bomby, která byla shozena v r. 1945 na Hirošimu a Nagasaki. Od té doby se svět třese před nebezpečím atomové války, která by zničila vše, co člověk vybudoval.

Jiným, ne vždy tak zřejmým, neméně však škodlivým pří-

kladem zneužití vědy a techniky je využívání jejích prostředků k propagandistickému ovlivňování, ba i potlačování svobodných projevů lidí a zastrasování. K tomu dochází v totalitních režimech často nezkrývaným způsobem; ve zjemnělé formě však k tomu dochází i v demokratických režimech k prosazování různých zájmů.

3.13 Důsledky vyplývající z nevhodného využívání

Další neméně velký zdroj nebezpečí tvoří nevhodné využívání vědeckých poznatků nebo technických vynálezů.

Zřejmě je to třeba u sdělovacích prostředků v pluralistické společnosti, neboť primitivní rozhlasové a televizní programy určené k pouhému pobavení, mohou být příčinou nebezpečného vaku ve vzdělání.

3.2 Zpětné působení na člověka

Nesrovnatelně důležitější než přímé ohrožení je však zpětné působení na člověka, které se projevuje ve dvou radikálně proti sobě stojících hlediskách; jednak tím, že je člověk překonáván nástroji své vlastní moci, a jednak tím, že člověk se ocitá v pokušení přeceňovat sama sebe a nedbat míry která mu byla určena.

3.21 Zotročování člověka jeho vlastním dílem

Člověk jako otrok stroje

Masové rozšíření výrobních prostředků při příchodu průmyslového věku přbláakalo do průmyslových oblastí mnoho obyvatel, což přispělo nejružnějším způsobem ke "zmasovění" člověka, ke ztrátě jeho osobního, vlastního života, stejně tak jako k jeho materiálnímu a duchovnímu zbídačení. Člověk, při nejmenším v této vývojové fázi, se stal otrokem stroje.

potíže v dorozumívání jako důsledek specializace

Sublimovanějším způsobem se opakuje tento vztah závislosti v oblasti vědy. Její postupná diferenciacce v jednotlivé vědní obory vyžaduje stále výrazněji specializované vědce, což zabraňuje mezilidskému porozumění nejdříve v oblasti vědy a pak i v ostatních oblastech. Vždyť vzájemné postavení problémů se už často nemůže ani pochopit, nerozumí se již vědecké mluvě druhých a tím samým nemohou být ani při-

jaty zkušenosti a odpovědi. Pascual Jordan (srv.2.12) charakterizuje toto nebezpečí takto:

"jestliže považujeme říši přírodních zákonů za oblast nekonečnou a nezměřitelnou, pak se musíme ovšem obávat, že bádání, které proniká stále hlouběji, se rozběhne po zvláštních cestách, které se budou stále více rozcházet. Žádné varování před "nebezpečím specializace" vědecké práce by nás nemohlo ochránit od toho, a bychom v bezedných hlubinách neznámého pozvolna neztratili onen celkový přehled po všem dosaženém, a to právě tím, že naším bádáním stále pronikáme kupředu." (Pascual Jordan, *Obraz moderní fyziky*, 1957, str.16)

zfuncionalizování člověka

Ještě hlouběji sahá ohrožení, které dnes již zde je, ale jehož propastné možnosti se projeví - jak se zdá - až v budoucnosti; že totiž vědec uvázne ve funkci závislosti svého bádání, že se sám stane jenom "prostředkem pro pokrok". Člověk, který je "vypěstován" jen pro dosažení určitého cíle výzkumu, je budoucím výsledkem tohoto vývoje, jehož je třeba se velmi obávat. Člověk se stává obětí svého cíle.

Toto "pěstování člověka" se týká nejprve pokusu uzpůsobit člověka pomocí vzdělání a školení pro zcela speciální účely a také jen pro to, aby jej bylo možno použít jen pro určité výkony, které vyžaduje společnost, přičemž zakrňují ostatní lidské schopnosti a zájmy. Jisté badatelské okruhy si již také zahrávají s myšlenkou zasáhnout do pochodů lidské dědičnosti, aby tak člověka vhodně přizpůsobily k určitým účelům, třeba k životu v podmínkách v kosmickém prostoru.

3.22 pokoušení sebepřeceňování

Člověk - pán světa

Z druhé strany však vědecké a technické vymoženosti skýtají člověku trvalý podnět k takovému přeceňování, které charakterizoval Sigmund Freud (1856-1939) obrazem lidského "umělého Boha" (Prothesen-Gott).

"Zní to nejen jako pohádka, byť je přímo vyplněním všech - ne, většiny - pohádkových přání to, co člověk svou vědou a technikou vytvořil na této zemi, na níž nejprve vkročil jako slabý živočich a na níž každý jedinec svého druhu opět musí vstoupit... jako bezmocný kojeneček... v průběhu dlouhé doby si vytvořil ideální představu o všemohoucnosti a vševedoucnosti, kterou ztělesnil ve svých bozích... Nyní se velmi přiblížil k dosažení tohoto, ideálu, stal se téměř sám bohem. Ovšem jen tak, jak se podle všeobecného lidského chápání ideály dosahují. Nikoliv dokonale, v některých bodech vůbec ne, v jiných jen napolovic. Člověk se stal tak říkajíc druhem "umělého boha" (Prothesen-Gott) opravdu velkolepě,

jestliže se posuzuje podle všech svých pomocných orgánů. Ale tyto orgány s ním nesrostly a způsobují, že musí ještě mnoho tvořit...Budoucí řasy přinesou s sebou pravděpodobně nepředstavitelně velké pokroky v této oblasti kultury, které ještě více umocní tuto podobnost Bohu. (S. Freud, Das Unbehagen in der Kultur - potíže kultury, 1930)

skutečně je tu nebezpečí, že se technický vývoj bude vysvětlovat jako pokračující přibližování ke stavu, který je v konečné fázi podoben Bohu, a to:

božské všudypřítomnosti - dopravní technikou

božské vševědoucnosti - sdělovací technikou

božskému stvořitelskému dílu - vstupem do věku umělých hmot

výsostné božské nadřazenosti nad světem a dějinami - možností globálního sebezničení pomocí zbrojní techniky.

Nejzřejmějším výrazem této tendence jsou pokusy vytvořit pomocí (izolovaných) mozků a počítačů "nadinteligenci", která by sdružovala schopnost lidského myšlení s akumulací silou elektronického mozku.

Člověk v moci člověka

Z obou tendencí - z tendence k zotročování a sebepřeceňování - vyrůstá nebezpečí manipulace s člověkem, která slouží kolektivním mocím - politickým i hospodářským - k dosažení svých záměrů. Škála prostředků, které se k tomuto účelu používají, sahá od propagandistického ovlivňování, přes nepřímé ovlivňování (např. vytvářením umělých krisí) až k teroru a fyzickému násilí. přednostním prostředkem diktátorských režimů je systematický rozklad osobnosti ("vymývání mozků").

Pod pojmem "vymývání mozků" rozumíme souhrn určitých metod, které se snaží využíváním lékařských a psychologických poznatků potlačit psychickým a fyzickým nátlakem a též používáním drog osobnost člověka tak, aby se stal povolným a vlastního úsudku neschopným nástrojem pro dosažení politických či hospodářských cílů. Lidé, kteří byli podrobeni takovému "vymývání mozku", sami věří, že došli k "přesvědčení", která jim ve skutečnosti byla naočkována proti jejich původní vůli.

Toto "vymývání mozků" prokazuje: Manipulace s člověkem směřuje v konečné fázi k tomu, aby se zvrátil pokrok v uvědomování lidské svobody a suverenity a aby se člověk uvedl do stavu, v němž s ním lze libovolně nakládat (tj. aby byl

zbaven svobodného rozhodování).

3.23 Důležité duchovní důsledky

Vzhledem k tomu, že destruktivní tendence naší epochy směřují proti tomu, co měly vlastně původně způsobit, je třeba se ptát jednotlivě na tyto účinky. zasahují vlastně osobní bytí člověka (3.23, 1.2), jako vztah k Bohu (3.23.3) i vztahy mezi lidmi, kteří procitli k vlastnímu sebeumědě-
mění (3.23, 4.5).

1. Převrat v ideálech - vzorech: potřeba vzorů

proces individuálního sebeuskutečňování se stal především podílnictvím. protože si člověk stále projektuje své možné osobní bytí, stále si tedy činí obraz o tom, čím má být a čím být chce, potřebuje vůdčí vzory (Leitbilder), aby také sám sebe skutečně dosáhl ve svém bytí. podle těchto vzorů se rozhoduje o možnosti sebeuskutečnění nebo sebepo-
chybení.

A právě takové vzory se ocitky v současné době v kruté krizi, a to ze dvojího důvodu; předně; rozsáhlá přeměna historické situace a s ní spojeného sebeuvědomění člověka, jak je dnes můžeme pozorovat, znamená, že vzory minulosti již nestačí k tomu, a by v tomto pronikavém obratu poskytly orientaci. A za druhé; v naší době - alespoň ve vysoce civilizovaných zemích - neexistuje již ideologický uzavřený spole-
čnost, jako byla ještě západní středověká společnost. to znamená, že uvnitř téže společnosti si konkuruje celá řada nejrozličnějších vzorů lidského uskutečnění.

Náhražky vzorů - surogáty

právě v tomto neodvratném vývoji spočívá přirozeně ne-
bezpečí, že vedle pravých, přesvědčujících vzorů se nabíze-
jí náhražky, surogáty, které sugestivním způsobem přemlouva-
jí k tomu, aby se individuální zaměnilo za typické, za to,
co se podrží jako obvyklé klišé.

v této souvislosti je možné připomenout zbožštění spor-
tvců a zpěváků šlágrů anebo "normované hrdiny" či zcela ne-
gativní idoly zločinu, např. násilnické bandy, která ne-
smyslým způsobem demonstrovají svou převahu nad jinými lidmi.

tyto tendence mají svůj základ především ve struktuře

masové společnosti, která poskytuje málo prostoru pro profilovaného jedince, a jakmile chce tento jedinec uplatnit svá práva, snaží se ho srovnat do všeobecného standardu. To se zrcadlí jak ve tvaru mezilidských vztahů, který se vyvinul v této masové společnosti, tak i v moderních výrobních procesech. Jak potvrzují všechny zkušenosti, projevuje se pro společnost typická sériová výroba jako činitel nivelisující způsob lidského chování. Sériové práci na běžícím pásu odpovídá normovaný člověk, který je už orientovaný na předem určené vzory chování. Normou mezilidských vztahů, kterou vyžaduje nebo alespoň podporuje masová společnost, je průměrnost. Člověk podléhá - jak ukázal Martin Heidegger (nar. 1889) - diktatuře "SE"- onoho "tak se to dělá" (Diktatur des "Man"):

"Lidská existence stojí jako všední spolubytí v podruží druhých. Není sama sebou, ti druzí jí odňali její bytí... Toto spolubytí rozpouští vlastní existenci zcela ve způsob bytí těch "druhých"... v této nenápadnosti a nezjistitelnosti rozvíjí "SE" svou vlastní diktaturu. Bavíme se a užíváme tak, jak se baví a užívají; čteme, na hlížíme a posuzujeme literaturu a umění tak, jak se nahlíží a posuzuje; my ale také couváme před "velkým davem" tak, jak se couvá; shledáváme pobužující to, co se za pobužující pokládá. Ono "SE", které není ničím určitým a přece vším (i když nevytváří jednotu), předpisuje způsob bytí všednosti. (M. Heidegger, Sein und Zeit, § 27)

Tak provádí masová společnost pokračující tlak na jedince, aby se vzdával svého osobního vlastního bytí a trvalým přizpůsobováním se srovnal s tím, čím jsou všichni, se ztrátou osobního sama sebe se zároveň ztrácí i schopnost ke specificky osobním činům a způsobům jednání. Tím je ovšem postižen vztah člověka k sobě samému, k bližnímu a k Bohu, nej- silněji však je postižen lidský vztah k vlastnímu já a k Bohu.

2. Ztráta sama sebe

Rozpad svobody jakožto sebeurčení

"Neschopnost slz" (titul díla Alexandra Milscherlicha, nar. 1908), na kterou si stěžují někteří při pohledu na vztah dnešního člověka ke svým dějinám, má svůj původ v daleko hlubší nemohoucnosti; jde o neschopnost zamyslet se sám nad sebou a s ní spojená neschopnost sebekorigování (lítost) a sebeobnovování (znovuzrození v nejširším smyslu slova). Je to vlastně neschopnost základního využívání lidské svobody, neboť toto využívání se neodehrává v oblasti společenských

vztahů, ale v oblasti vztahu člověka k sobě samému a v oblasti vlastní seberealizace. Odtud vyplývá náchylnost dnešního člověka k náhradním nabídkám namísto k sebebytí, které vzešlo z vlastního názoru a vlastního rozhodnutí. Odtud také křečovitost a násilnost jeho mnohých politických akcí, které se nanovoze dopouštějí činů proti svobodě právě tam, kde se prosazuje svoboda slova.

Krise identity

Toto ochromení středu lidské osobnosti je způsobeno konečně také určitým zlomem v uvědomění svého já, "krizí identity", čímž trpí člověk od počátku novodobé epochy. Je to narušení schopnosti člověka udělat si jasno sám o sobě, o vlastním postavení a o vlastním "k čemu" a dospět k souladu sama se sebou.

Tento fenomen se projevil jak ve filosofickém myšlení, tak i v postavách novodobé literatury. Tak již pascal mluví o "nenávidění hodném já". Tak také Heinrich von Kleist (1777-1811) - abychom uvedli alespoň některé příklady - zobrazuje ve svých dramatech mnohonásobně odstíněným způsobem rozdělení já a já ("penthesilea", princ z Hamburgu). Podobně básníci pozdního romantismu, nejzřetelněji Hugo von Hofmannsthal (1874-1929), svědčí o zkušenosti, že se člověk sám sobě nezadržitelně ztrácí. Tato skutečnost se stala - jak je snad možné říci - centrálním tématem současné literatury--.

Dělá se mnoho pokusů překonat tuto krizi. Mezi jinými je to úsilí Karla Gustava Jungse (1875-1961): člověku, který upadl do krize identity se může dopomoci k opětovnému získání sama sebe tím, že se mu osvětlí je ho vrozené "praobrazy" a způsoby jednání, které jsou uloženy v jeho podvědomí. Avšak pouhými psychologickými prostředky lze odstranit nejvýše ten nebo onen symptom (příznak), nikoli však jádro krize.

3. Ztráta schopnosti meditace

"Bůh je mrtev"

Není náhodou, že poprvé již u pascala zaznívá slovo o "smrti Boha", které vyjadřuje náboženskou krizi nové doby tak, jako žádné jiné.

Výpověď, že Bůh je mrtev, nalezla dnes dokonce vstup do křesťanské teologie. Ale zde ještě nebudeme mluvit o této specifické problematice křesťanské teologie. To je obsahem 3. sešitu těchto úvah. Zde chceme spíše naznačit jen ne zcela zřejmý všeobecný životní pocit současnosti a položit otázku, kde jsou jeho kořeny.

Skutečnost, že mnohým lidem naší doby se zdá, že Bůh je mrtev, souvisí příčinně s jejich neschopností reflexivně "vstoupit sami do sebe", sami o sobě uvažovat. Bez reflexe není možná meditace, není možné sebeponošení do toho, co není bezprostředně přístupno smyslům, a bez tohoto není možné žádné vnímání toho, co předchází lidskému vztahu k Bohu.

Nedostatek pochopení pro křesťanské poselství

K tomu vše-mu přistupují účinky nedostačující sebekritiky a budování vlastní osobnosti, které působí na pochopení křesťanského poselství. Tam, kde není ani lítost, ani vědomí viny, chybí také orgán pro chápání zvěsti o spáse, která přišla v Kristu, a o smíru, který on způsobil. Stejně tak chybí styčný bod pro křesťanskou myšlenku o znovuzrození poté, co se ochromil zájem o intenzivnější sebeuskutečnění a kdy krize identity zasáhla kořeny osobního života.

Nebezpečí přehnané vnějš-í aktivity

Jistě oprávněné i nutné zdůraznění křesťanské životní praxe, jakožto činu přeměňujícího svět, které probíhá v mnoha směrech jak v současné teologii, tak i v konkrétní zbožnosti, přináší spíše zostření nežli řešení problému. Vždyť jenom ruce toho, co se modlí, jsou schopné a připravené k dlouhodobému pomáhajícímu dílu. Bez meditace není možná žádná akce, která by nebyla vždy v nebezpečí, že se obrátí v opak svého vlastního záměru.

4. Osamělost

Samota v třídní solidaritě

Zdá se, že rozsáhlým odedobněním byl nejméně zasažen vztah ke společenství, neboť paralelně s rozšířením krize identity se dalo do pohybu velké sociální hnutí, které vzešlo z mocně posíleného pocitu solidarity. Avšak tato solidarita se často vědomě omezila na příslušníky téže třídy a na takové činnosti, které slouží k prosazení třídních zájmů. A tak jednotlivec, pokud jde o jeho vlastní bytí, může zůstat ztracen v masách - osamělý mezi osamělými - a to i přes všechno úsilí o solidaritu, vázanou na třídu.

Zvětšení mezilidských vztahů

Tím, že je dnešní člověk vržen zpět sám k sobě a odkázan do hranic své individuality, stává se stále neschopněj-

ším opravdové komunikace, opravdového sdílení sama sebe. pro to je příznačné - mezi jiným - vytlačování osobních forem ~~kráskství~~ lidského bláženství takovými formami, které mají neosobní charakter. Tak je třeba láska nahrazována izolovanou a izolující sexualitou anebo rozhovor pouhou informací nebo diskusí. Také rozsáhlé vystřídání osobní dobročinnosti organizovanými formami a politickou pomocí patří do této souvislosti, aniž by byla jakkoli podceňována hodnota této iniciativy. A tak se vyvíjí právě kultivovaný společenský živel ve směru, který člověka ještě více izoluje a přechává ho jeho osamocení.

5. ztráta dějinných souvislostí

vzrůstající znalost dějin - vzrůstající ztráta dějin

Tak jako osamělost stojí v rozporu s objevem dialogického postoje, tak také stojí v protivě ke vzrůstajícímu se smyslu pro dějiny. A to vede k vyslovené ztrátě dějin právě v okamžiku, kdy rychle stoupá jejich poznávání. Vztahuje se více a více i na oblast antických duchovních dějin, která poskytovala klasické kvalitní vzdělání. Rýsuje se nová orientace na přítomnost, s vědeckou látkou diktovanou přírodními a společenskými vědami, jejíž následky není možné ještě zdaleka dohlédnout.

ztráta dějin jakožto ztráta tradice

při této ztrátě dějin se však nejedná jen o oblast vzdělání. Daleko více zjišťujeme ztrátu smyslu pro to, že přítomnost žije ze své minulosti, že tato přítomnost se může vysvětlovat jen z její minulosti a že odtud do ní přešly plodné impulsy i tíživá břemena. Ačkoliv aktivní příklon k přítomnosti a plánovaný zájem o budoucnost mají jistě své pozitivní stránky, přece se musí počítat s tímto faktem: ztráta dějin, která je příležitostně pozorovatelná v tomto procesu jakožto ztráta tradice, obsahuje nebezpečí, že k problémům přítomnosti se přistupuje jako z "nulového bodu", bez ohledu na jejich dějiny a bez ohledu na jejich šťastné nebo nepodařené řešení v historii. Taková nediferencovaná naivita se může neblaze projevit dokonce i v politické oblasti.

4 PROBLÉM ČLOVĚKA -

ČLOVĚK JAKO PROBLÉM

Dnešní svět jako problém člověka

Témto vzájemně si odporujícím skutečností je společný fakt, že je třeba svět, tak jak se dnes jeví, zkoumat, utvářet a přijímat, poněvadž tím je míněn a dotazován sám člověk. O světě není možno hovořit nezájatě jako o nějakém předmětu, je nutno vždy mluvit existenciálně, s ohledem a zpětným pohledem na člověka, který je světem zároveň zasahován a jemuž svět klade své požadavky. To snad platí dnes více než kdy jindy. Ve všech vztazích a zkušenostech světa nejružnějšího druhu jde o člověka. A opačně z mnohotvárnosti dnešních vztahů a zkušeností ve světě nevyplývá žádná jednotná informace na způsob jednoduchého "obrazu" člověka a jeho postavení v celku kosmu.

4.1 Jednostranné pokusy o výklad v minulosti

Dnešní světová zkušenost jako problematika měnících se obrazů člověka

Obraz člověka si dnes nedovedeme představit bez napětíplných světových a osobních zkušeností, jak se vytvořily v minulosti. To platí především o třech výkladech předložených západní tradicí; výklad člověka jakožto mikrokosmu (4.11), jako individua (4.12) a jako společenského bytí (4.13).

4.11 Člověk jako mikrokosmos

Člověk jako odraz a souhrn vesmíru

Z prastaré představy o antropomorfním uspořádání vesmíru, prokázané již v indogermánském mýtu, odvodil Demokrit (srv. 2.13) a Poseidonios (asi 135-50 př.Kr.) myšlenku o člověku jakožto o světě "v malém" (mikrokosmos).

Termín antropomorfní (utvářený podle člověka - z řec. slov "člověk" a "tvar") znamená, že se pojmy "odečtené" na člověku a jeho chování používají pro mimolidské a nadlidské skutečnosti. Tak se tedy vyvinula představa o celku kosmu podle obrazu a utváření člověka, takže bylo možno si zase opačně představit člověka podle obrazu a utváření kosmu.

Tato myšlenka o člověku jakožto o mikrokosmu ovládala dalekosáhle obraz člověka v křesťanském starověku a středověku. působila až hluboko do novověku (např. G. Wilhelm von Leibnitz (1664-1716) J. Gottfried von Herder (1774-1803) F. Wilhelm von Schelling (1775-1854)). Jestliže bylo sotva možné spojit tuto představu se stále se rozšiřujícím obrazem světa v důsledku novodobého bádání, pak jí půdu pod nohama zcela vzaly poznatky "nelidské" skutečnosti vesmíru blízkého zemi, které získaly posádky kosmických lodí.

4.12 Člověk jako individuum

Člověk jako výjimečné bytí

Za nevyhovující je třeba rovněž považovat opačnou představu, která vznikla v renesanci a považovala člověka za výjimečné bytí, vyňaté z celé souvislosti přírody a výlučně ustavené samo v sobě. Obraz doby, která je ovládána touhou po moci (Niccolo Machiavelli 1469-1527) a politickým pesimismem (Thomas Holbes 1588-1679), rozbíjí tuto představu na skutečnosti mnohotvárných vztahů člověka, který při vší shaze po samostatnosti a sebezaštištění projevuje svou závislost na druhých lidech i věcech.

ve zvláště pronikavém protikladu stojí však tento myšlenkový předpoklad, který chápe člověka jako více či méně "bezvztahové" jednotlivé bytí, k tomu, co přinesla následující doba a zvláště pak přítomnost v poznání přirozenosti člověka:

že tatiž člověk přísluší do říše všeho živého;

že jeho způsoby jednání i myšlení jsou tím podmíněny;

že jeho existence má sociální charakter stejně tak jako její elementární projevy - řeč, práce a láska.

4.13 Člověk jako sociální by-tost

Člověk jako funkce společnosti

Stejně málo pravdivá je některými materialisty minulého století formulovaná téze, že člověk je totálně vázán na společnost. Totální vestavění jedince do společnosti - téměř výlučné chápání člověka ze společnosti - nevede nutně, jak si diamat myslí, k zlidštění, humanizování člověka; spíše sebou nese nebezpečí totálního zotročení člověka samoučelnou, jen sobě zodpovědnou mocí. To však neprotiřečí jen oprávněnému požadavku moderního člověka nedotknutelnosti jeho osoby a základních práv, nýbrž i základním zákonům logiky. Odkud by vzal člověk pravidla, pro diamatem požadovanou kontrolu společnosti, kdyby byl už před tím, podle požadavků téhož učení, totálně "zspolečněn", společností beze zbytku stráven, ve společnosti totálně "rozpuštěn"?

4.2 V ý k l a d y z j á d r a p r o b l é m u

4.21 Člověk jako shoda protikladů

proti zjednodušujícím výkladům bytí člověka vznikaly vždy takové názory, které vycházely z jionosti jeho napětí, z jeho rozpornosti, a úměrně k tomu chápaly člověka jako shodu protikladů. Není náhodou, že se k takovému chápání člověka hlásili právě existenciální myslitelé, kteří vycházeli ze zkušenosti průběhu lidské existence.

4.22 Ohlasy ze starší křesťanské tradice

Již Augustin (srv. 1.1) zachycuje starokřesťanskou tradici a přisuzuje člověku propast, bezednou jako hlubiny moře a nepřístupnou nikomu jinému, propast, kterou může prohlédnout jen pohled Boha.

"jestliže propast znamená tolik co bezednost, nedomníváme se pak, že lidské srdce je propastí? Co je bezednějšího než tato propast? Lidé mohou mluvit, může být pozorována činnost jejich orgánů, mohou být posloucháni, jestliže mluví. Ale čím myšlenku je možné proniknout, do srdce kterého člověka lze pohlédnout? Kdo může pochopit to, co člověkem zevnitř hýbe, čeho je uvnitř schopen, čím se uvnitř zabývá, co zamýšlí, co chce a co nechce?"

(Augustin, K žalmu 41,13)

ve stejné linii se ubírá i pojetí Tomáše Akvinského (1225-1274), odvozené rovněž ze starokřesťanského způsobu myšlení; člověk stojí na hraničním rozmezí duchovní a tělesné přirozenosti, je nerozhodným středem obou a jako takový se vymyká určujícímu pochopení. Úsilím o nezkrácený celostní pohled na mnohosmyslnost člověka je také nesena myšlenka kterou předstihuje Mikuláš Kusánský (srv.2.22) tradiční představu o člověku jako mikrokosmu. pro něho je člověk nejen světem v omezeném způsobu, ale svým lidsky-relativním způsobem také bohem; tedy lidský bůh a jako takový stejně tak lidsky žitá nekonečnost, jako vše k sobě vztahující střed stvořené skutečnosti. Je tím anebo tím přece může být.

4.3 Člověk jako bytost napětí a otázek

4.31 Zkušenost napětí a paradoxu

Jedním z nejvýraznějších znaků přítomnosti je pluralismus, mnohotvárnost životních forem a životních zkušeností. V důsledku toho také každý pokus sjednotit v jeden celektní obraz osobní zkušenosti, které jsou plny protikladů a které získává dnešní člověk ve styku se svým světem, se opoždí za množstvím napětí v tom všem, po čem se tážeme. Jedině v tom, jestliže vydržíme toto napětí, se může ukázat, čím člověk je a čeho může dosáhnout ve svém nepřestávajícím úsilí o sebeuskutečnění, ve svém ustavičném ztroskotávání.

4.32 Shrnující popis základního napětí velikosti a bezmocnosti

Jestliže velikost je výsledkem vysoko postavených cílů a velkých výkonů, pak ji dnešnímu člověku můžeme bez obav přiřknout. S vypětím své koncentrované energie je schopen podrobit si jemu dosažitelný vesmír anebo jinak řečeno, vtisknout mu svůj lidský charakter. Zároveň usiluje pochopit sama sebe dokonaleji v celistvosti svého bytí a svého osobního utváření. Odtud pramení nepřestávající pokusy proniknout k počátkům historie, myšlení, umění a řeči a nadto ještě k původu a určujícím činitelům biologické revoluce, objasnit zákonitosti individuálního a způsobového jednání, uvést jasno do vztahu mezi jedincem a společností a způsobit, aby toto vše bylo možno řídit, ovládat a aby s tím bylo možno kalkulovat. A tak se dnešní člověk chystá pozvednout se vědomě a tvořivě nad svou vázanost na přírodu, a -- jak již viděl Freud -- s pomocí vědy a techniky převzít onu roli, která podle tradičního chápání patřila jedině Bohu (srov. 3.22).

Zvrat lidské velikosti v její opak začíná na jedné straně v nesouladu mezi poznáním a technickým umem a na druhé straně pak v nahlédnutí do celkových vzájemných souvislostí a morální kodifikace. Aby člověk mohl jednoznačně rozřešit otázku, jak dalece také smí učinit všechno to, co umí, musel by mít dalekosáhlé poznání všech účinků toho, co může způsobit, a nadto ještě mravní vůli, aby bezpodmínečně lidsky ovládal svou moc. Ani jednoho ani druhého se mu však zdaleka nedostává, jak dostatečně potvrzují mnohonásobné

zkušenosti právě z nové doby. Mnozí význační badatelé, jako např. Max Planck (1858-1947), naléhavě poukazovali na nutnost zodpovědného zacházení s mocí, kterou dává člověku do rukou dnešní vědecké poznání;

"Člověk nyní potřebuje zásady, jimiž by řídil své konání a chování, potřebuje je dokonce více než vědecké poznání. Jeden jediný čin má totiž pro něho často větší význam, než všechny vědy světa dohromady. A proto je natná, aby se v této chvíli poohlédl po jiném řídicím principu. A ten nalezne tím, že místo příčinného zákona zavede zákon mravní, etickou povinnost, kategorický imperativ. A pak na místo příčinného "musí" vstoupí morální "má", na místo inteligence charakter, na místo vědeckého poznání náboženská víra. A tu se uvolní rozhled a myslícímu a věřícímu člověku se vyjasní hojnost palčivých otázek i výhledů do dálek."
(Max Planck; přednáška na téma; zákon příčinnosti a svobodná vůle. 1923)

Ale protože člověk nemá ani úplný vhled na dosah svého jednání ani vždy dostatečnou míru mravní síly a mravní vůle a poněvadž velmi často pouhá dobrá vůle ztroskotává, stávají se důkazy jeho moci pod jeho rukama svědky jeho bezmocenosti. Jako Goethův kouzelnický učeň vidí člověk, že je v koncích, utlačován a ohrožen silami, které sám rozpoutal.

4.33 Bytí mezi extrémy

Čím je tedy vlastně člověk, jak se utváří ve styku se svým světem a co zakouší? Bytí mezi extrémy; neslýchaný vládce i otrok vlastních výtvorů; tvůrce nových skutečností a zároveň mnohonásobně přemáhaný a manipulovaný; vždy znovu zklamán výsledky své činnosti, ale právě svými nezdary veden k novým výstupům a k novým výhledům; při všech svých poznacích stále narážející na ještě větší problémy; jako vidoucí slepec, jako slepý vědec; zrozen k prohládnutí, ale opojen svými činy; v silném pocitu své činné síly skeptický; přes hojné zajištění svého vlastního bytí přece v neklidných obavách; osamělý v masách a neschopen jít sám k sobě; toužící po míru a štván vnitřním nepokojem; lačnící sám po sobě a neschopen být jedno sám v sobě; pán světa, který si není jist sám sebou; Bytost vzájemně se podmiňujících a přece neusmířených protikladů; o vyrovnání stále usilující a přece ještě pořád nevyrovnaný střed.

4.34 Člověk jako bytí, které samo sobě je nezodpověditelnou

otázkou

Ze dvou stran vyzýván - světem a svým vlastním dílem - stává se člověk naší doby, jako sotva kdy v dějinách, sám sobě otazníkem. A v tom, že se zároveň může a musí ptát, zakouší ještě jedno nerozpletitelné spojení velikosti a ohraničenosti. protože se ptát může, získává vždy znovu plodný odstup, který mu dopomáhá k novým vhledům do skutečnosti a do toho, co sám vytvořil. pokud však dospěje jen jako tázající se k novým výkladům, pokud se tedy tázat musí, začíná právě zde, v centru svých vlastních bytostných možností, neodstranitelnou závislost. A tato závislost ho přivádí zřejměji než jakékoliv vnější poučování k uvědomění, že při vší své inteligenci a moci není s to poskytnout sám sobě rozhodující náplň svého bytí - pravdu, mír a štěstí a že tedy tam, kde se jedná o jeho vlastní smysluplné naplnění, je člověk tím, kdo se učí, kdo naslouchá, kdo přijímá a kdo doufá. Tato neodstranitelná závislost mu však může také poskytnout naději, že právě v učení, přijímání a doufání je schopen dosáhnout plné výše svého lidského bytí.

"Každý člověk zůstává zatím sám sobě nerozřešenou otázkou, kterou si nejasně uvědomuje. v určitých okamžicích, hlavně při závažnějších životních událostech, jí nikdo nemůže zcela uniknout. Na tuta otázku může dát plnou a jistotou odpověď jedině Bůh, který člověka volá k hlubšímu zamýšlení a k pokornějšímu hledání."

(Radost a naděje, čl. 21)

příloha:

o t á z k y   a   ú k o l y

---

v následujících otázkách a úkolech jde hlavně o opakování získaných poznatků. slouží vlastně kontrole. proto se je pokuste zodpovědět nejprve bez pomoci textu.

1. které protiklady zažívá člověk v naší době zvláště intenzívně? Uveďte dva příklady z našich textů. Můžete připojit nějaký vlastní příklad?

2. Co je příznačné pro první a druhou průmyslovou revoluci?

3. Antika, renesance a 20. století jsou tři epochy, které byly důležité pro zkoumání světa. Uveďte badatele, kteří se v těchto epochách zasloužili o výzkum kosmu, hmoty nebo člověka. Můžete uvést i jména, která nebyla uvedena v našem textu? připojte pak, co tito badatelé vykonali.

4. Uveďte dva příklady, jak teoretické výsledky bádání prostřednictvím průmyslového, příp. technického využití průkopnický ovlivnily stav dnešního vývoje.

5. Co rozumíme pod pojmem vytváření lidského sebevědomění? Můžete osvětlit zadanou otázku příkladem z vlastní zkušenosti?

6. Jmenujte pozitivní prvky, které přineslo probouzející se sebevědomění pro mezilidské vztahy a pro společenství.

7. Jaké pozitivní a negativní důsledky měl rozvoj lidského sebevědomění a uvědomění pospolitosti v oblasti náboženství?

8. Jmenujte některé zkušenosti lidské bezmocnosti v dnešní době, které byly uvedeny v textu anebo které vás při studiu napadly.

9. Co rozumíte pod pojmem "krize identity"? jmenujte autora, v jehož díle se zvláště projevuje.

10. které pokusy o výklad "problému člověk" jsou podle dnešních zkušeností nedostačující? které výklady jej vysvětlují hlouběji?

11. proč je člověk bytím otázek? Jak lze ještě jinak chara kterizovat jeho bytí? pokuste se uvést příklady.

12. A nakonec vám chceme doporučit, abyste jednou po určité časové období (např. měsíc) sledovali v denním tisku takové zprávy a informace, ze kterých je patrna velikost a omezenost člověka. pravděpodobně zjistíte, že se setkáváte s tímto protikladem hojně a bezprostředně.